

Mondattani opcionális a magyar nyelvben

Szakmai zárójelentés

posztdoktori ösztöndíjas: Surányi Balázs
pályázat időtartama: 2004. október–2007. december
pályázat száma: PD-048454

1. A projektum céljai

A hároméves posztdoktori projektum a szintaktikai szabadság, közelebbről az opcionális megnyilvánulásait vizsgálta a magyarban, és arra vállalkozott, hogy a Minimalista Program (MP) szintaxiselméletének keretén belül adjon magyarázó erejű elemzést az e körbe tartozó mondattani jelenségekről. Az MP számára az opcionális mondattani jelenségek potenciális problémát jelentenek, melynek alapvető oka az elméletben központi jelentőségű gazdaságossági hipotézis. E hipotézis szerint a helyes mondatok nem mások, mint az adott a mondatban résztvevő (megfelelően specifikált) lexikai elemek leggazdaságosabb szintaktikai derivációjának eredményei, s ebből a szemszögből a teljesen szabad, opcionális műveletek nem várt jelenségek. Azt kívántam feltárni, hogy a magyarban található felszíni mondattani választhatóság különböző megjelenési formái magyarázhatók-e az MP jelenlegi elvei alapján, s amennyiben igen, ez milyen felfedezéseket jelent az MP kontextusában a magyar nyelvről, illetve a magyar nyelvben tanulmányozott, de a nyelvek tág körében megfigyelhető szintaktikai opcionálisok természetéről.

Pályázatomban a szintaktikai opcionális több potenciálisan elképzelhető magyarázatot vettem fel, melyek a következő két fő magyarázattípusba sorolhatók. (A) Az egyes szórendi alternatívák lexikai elemei ugyan alakilag azonosak, valójában azonban valamely elemnek (vagy elemeknek) különbözőek a lexikai tulajdonságai (jelentése, ill. morfoszintaktikai jegyei), s így a szórendi opciók valójában nem egymás alternatívái. (N.B. A szórendi variánsok értelmezései lexikai jelentésetéréskor természetesen mindig, morfoszintaktikai jegyben való különbség jelenlétekor pedig az adott morfoszintaktikai jegytől függően az esetek egy részében (pl. azonosító fókusz jegy) egymástól eltérőek.) E magyarázattípus egy másik alejét képviseli az, amikor az egyes szórendi opcióknak megfelelő derivációk gazdaságosság szempontjából azért nem egymás versenytársai, mert—bár azonos jelentésű elemekből indulnak ki—különböző jelentéseket (pl. hatókör, információszerkezet) valósítanak meg. (B) Az egyes elemek tulajdonságai megegyeznek, s a szórendi opcionális egymástól minimálisan különböző derivációk egyenlő—vagy egymással nem rendezhető—mértékű gazdaságosságából ered. A szintaktikai opcionális (A) alá tartozó esetei tehát pusztán látszólagosak, s csak a (B) körébe sorolható esetei valódiak. Az MP gazdaságossági hipotézise alapján tett predikció szerint ez utóbbi típus képviseli a valódi mondattani választhatóság egyedüli eseteit.

Tekintve, hogy a minimalista modell (híven az Elvek és Paraméterek keret alapvetéseihez) komparatív vonatkozásokkal rendelkezik, kutatási programom több ponton tett érdemessé összehasonlító jellegű kitekintést is, elsősorban az angol, a német, a japán, a szerb-horvát, az orosz és a görög nyelvnek a magyarban vizsgált konstrukcióknak megfelelő tethető szerkezeteit illetően. Mivel a projekt fókusza a magyar nyelv volt, e vonatkozásokról jelen beszámolómban eltekintek.

2. Mondattani opcionális az operátorkifejezéseket tartalmazó mondatokban

A kutatás első fázisában két nagyobb jelenségcsoportot vettem vizsgálat alá. Ebben a—másik két fázisban tanulmányozottnál komplexebb és heterogénebb konstrukció típusokat tanulmányozó—részben a többszörös kérdéseket (pl. *Ki kivel fogott kezet? Kivel ki fogott kezet? ill. Ki fogott kezet kivel?*), valamint a tagadó névmásokat tartalmazó mondatokat (pl. *Senki senkivel nem fogott kezet* ill.

Nem fogott kezét senki senkivel) (ld. Puskás 1999, 2000) jellemző szórendi opcionálisokat elemeztem.

A *Ki kivel (hol) fogott kezét?* típusú, többszörös kérdőszóelőrevitelt (TKE) tartalmazó kérdések szintaxisát illetően megvizsgáltam, hogy lehetséges-e, hogy a felszíni szórend valójában nem valódi kérdőszómozgatás (ún. [wh]-jeggy ellenőrzés), hanem többszörös fókuszálás (ld. Boskovic 1997, 2000, 2002), szintaktikai topikalizálás, illetve univerzális kvantor-mozgatás (ld. É.Kiss 1993, 1994) eredménye. A TKE és az utóbbi szerkezetek között talált lényegesnek mondható szisztematikus különbségek arra engednek következtetni, hogy ezek az elemzések kizárhatók, s a magyar TKE-t valódi többszörös [wh]-jeggy ellenőrzés váltja ki. Ennek többszörös specifikálós elemzését adva (ld. Chomsky 1995, Richards 1997), azt javaslom, hogy a magyarban (a fókusz frázisban, FocP) egy fókusz jeggy-ellenőrzés és többszörös [wh]-jeggy ellenőrzés történik. E nézet szerint a magyar TKE a bolgár megfelelőjének minimális párja, amennyiben a bolgárban többszörös fókuszmozgatás mellett egyszeres [wh]-jeggy ellenőrzés valósul meg (ld. Boskovic 2002). A *Ki kivel fogott kezét? / Kivel ki fogott kezét?* alternációt egyszerre két tényező magyarázza. (1) A tapasztalt opcionális magyarázatát egyrészt a magyar posztverbális mezőben megfigyelhető összetevős hierarchiabeli szabadság szolgáltatja (vö. a 3. részben vázolt Scrambling elemzéssel): a TKE egyes kérdőszórend-opciói a deriváció megfelelő pontjain a legközelebbi kérdőszó felmozgatásával keletkeznek (kielégítve a mozgatás gazdaságosságfeltételét, a Közelségi Elvet). (2) Másrészt megfigyelhető, hogy a TKE egyes kérdőszórend-változatai nem ugyanazzal a jelentéssel párosulnak (s ennek megfelelően a rájuk adható elfogadható válaszok is különböznek a hozzárendelés irányában), s így fenntartható, hogy az őket generáló derivációk nem egymás versenytársai (ld. Reinhart 1995, Fox 1995). Míg (1) az opcionális magyarázatának fentebbi (B) típusát valósítja meg, addig (2) az (A) magyarázattípust képviseli. A TKE-ről szóló elemzésem *Triggering Wh-movement* címmel az Akadémiai Kiadó *Approaches to Hungarian 9* kötetében jelent meg [1].

A magyar többszörös kérdések másik szórendi alternatívája a *Ki fogott kezét kivel?* típusú szerkesztés (a továbbiakban „angol típusú többszörös kérdés”, ATK). A lehetséges kontextusok és válaszok tesztelése alapján kijelenthető, hogy az ATK-k jelentése nem teljesen különbözik a többszörös kérdőszóelőrevitelt tartalmazó kérdésektől, hanem a két típus jelentései átfedésben vannak egymással: az előbbieket kétértelműek, vonatkozhatnak ún. pár-listákra illetve egyetlen párra, míg az utóbbiak csak pár-listákat várnak válaszként. Ráadásul míg az előbbieket pár-lista válaszaiban a párok második tagja egyetlen individuum, addig az utóbbiak pár-lista válaszaiban a párok második tagja lehet individuumok halmaza is. Elemzésem szerint az ATK-k abban különböznek a TKE-t tartalmazó kérdésektől, hogy helyben maradó kérdőszóinak zéró determinánsa egy ún. választófüggvény (choice function) (ld. Reinhart 1997), melynek szintaktikai hatása a kérdő kifejezések [wh]-jeggyének a kérdő kifejezésen belüli lokális ellenőrzése. Így tehát az ATK-kban és a TKE-kben résztvevő kérdő kifejezések (a közvetlenül az ige előtt álló kivételével) morfoszintaktikailag nem azonosak, így a TKE és az ATK látszólagos opcionálisára a fenti (A) típusú magyarázat adható. A helyben maradó kérdő kifejezések az ún. rejtett szintaxisrészben felmozoghatnak a preverbális kérdőszót tartalmazó FocP-be, attól függően, hogy rendelkeznek-e fókusz jeggyel, mely – a TKE elemzése alapján – a kérdő kifejezéseknek nem inherens, hanem választható jeggye. Ez azonban újból a többszörös kérdések lehetséges értelmezésének kérdésével áll összefüggésben. Ami a többszörös kérdések olvasatait illeti, Barss (2000) és Dayal (2002) az angol nyelv alapján kidolgozott elemzésére alapozva azt a javaslatot tettem, hogy a pár-lista értelmezés szükséges és elégséges feltétele több kérdőszónak egyetlen olyan funkcionális projekcióba történő mozgatása, melyben a [wh]-jeggy ellenőrzés (is) végbemegy. Ennek megfelelően megmutattam, hogy pontosan azokban az esetekben, melyekben az ATK-k helyben lévő kérdőszóval olyan szintaktikai helyzetben van, ahonnan valamely független szintaktikai megszorítás miatt nem tud rejtett mozgatással a mondatélel FocP projekcióba mozogni, kétértelműsége megszűnik, s csak egy-pár olvasata lehetséges. Az erről, valamint az imént említett összehasonlító vizsgálódásomról szóló anyag előzetes formában, a magyar nyelvre koncentrálna az *ESSLLI Workshop on the syntax, semantics and pragmatics of questions* proceedings kötetében [2] jelent meg először. Ezt kidolgozva, valamint a nyelvek közti variációra kiterjesztve pedig az MIT Press *Wh-movement Moving On* című kötetében [3] tettem közzé. Ez utóbbi elemzés tömör összefoglalója található meg a 2005 tavaszi GLOW Newsletterben [4]. A többszörös kérdések és a többszörös fókusz tartalmazó szerkezetek közötti párhuzamokat és különbségeket a *Language*

and Language Processing: Proceedings of the 38th Linguistics Colloquium konferenciakiadványban [5], illetve a *On Information Structure, Meaning and Form* című, a John Benjaminsnál megjelent tanulmánykötetben [6] tárgyalom.

A magyar tagadó névmások mondatbeli pozíciójának szabadságát elemezve a következő eredményekre jutottam a szakirodalomból gyűjtött és saját tesztek alapján: a magyarban a tagadó névmások lehetnek mind egzisztenciális, mind univerzális értelműek. Például a *Senki sem az egész könyvet olvasta el* mondat logikai formája logikai tagadás felett hatókört vevő univerzális kvantort tartalmaz, míg a *Nem főztem semmit* mondatban a logikai tagadás hatókörében áll az egzisztenciálisan kvantált névmás. Számos nyelvben e két interpretációnak két külön lexikai alak-paradigma felel meg. A magyarban a tagadás hatókörében engedélyezett egzisztenciális értelmű negatív polaritású elem a *vala-XP is* névmási alak, mely azonban a tagadáshoz képest csak nem-lokális tartományban (kis leegyszerűsítéssel élve: a tagadással megegyező tagmondatban nem, csak szerkezetileg lejjebb) jelenhet meg. A tagadás tagmondatában (az univerzálisan kvantált tagadó névmási interpretáció mellett) az egzisztenciális értelmezést a *s(e)-XP* alakú tagadó névmások valósítják meg. A tagadó névmás kétértelműségét a következőképpen javasolom modellezni: a tagadó névmások lexikálisan kétértelműek a jelentésükben univerzális kvantort tartalmazó, illetve az azt nem tartalmazó, pusztán indefinit jelentés között. Az előbbi univerzálisan kvantált kifejezésként (a pozitív univerzális kvantoros kifejezésekhez hasonlóan) univerzális kvantor-mozgatással képes a preverbális tartományba kerülni. Az utóbbi pusztán indefinitként ezt nem teheti, őt alapesetben egzisztenciális zárás köti a tagadás hatókörében. Ugyanakkor az indefinit tagadó névmás fókuszálható (melyet e modellben szintaktikai fókusz-jegy vált ki): a preverbális fókusz pozícióba vihető, ahol emfázissal ejthető. Javaslatom az, hogy ilyenkor szemantikai fókuszban az indefinit tagadó névmás által képviselt általános predikátumok (pl. *-mi* stb., azaz DOLOG) állnak, mint skaláris végpontok (az adott skála legtágabb, legáltalánosabb predikátumai). Ezekre, mint az adott skálán legvalószínűbb predikátumokra az állítás szerint nem igaz, hogy létezik olyan tartományukba tartozó individuum, melyekre az állítmány (pl. *főztem*) igaz (s így, a megfelelő skaláris implikátúra szerint a specifikusabb, ezért kevésbé valószínű predikátumokra (pl. *leves, húsleves*) ugyanez áll) (ld. Krifka 1995, Lahiri 1998). Amennyiben ez az elemzés fenntartható, úgy a tagadó névmások eloszlását alkotó opciókat két fő tényező váltja ki: (1) a tagadó névmások kétértelműsége, és (2) függetlenül létező, és a tagadó névmásokra is alkalmazható szintaktikai mozgatók: az univerzális kvantor-előrevitel, és az imént leírt értelmezéssel járó (közvetlenül preverbális pozícióbeli) fókuszálás. (1), valamint (2)-ben a fókuszálás szerepének azonosítása a fenti (A) elemzéstípust valósítják meg. A (2)-beli univerzális kvantor-előrevitel azonban a tagadó névmások szintaxisától függetlenül (s így a tagadó névmásokat érintően is) opcionális jelenség (ld. *Mindenki eljött* versus *Eljött mindenki*).

Ez a magyar tagadó névmásokról és a magyar ún. Negatív Egyezésről (NE) (Negative Concord) szóló elemzésem számot ad e névmások látszólag fakultatív ige elé viteléről (elemzésem szerint az ige előtti két külön pozíciótypusba): az előremozgató vagy az univerzális kvantoremelés alesete (ld. lentebb), vagy pedig két jegyellenőrző mechanizmus egyikét valósítja meg (beleértve az együttes megvalósítást is): a fókusz-mozgatót, illetve a tagadó jegy ([neg]) ellenőrzését (ez utóbbira csak a *sem* által módosított tagadó indefinitek képesek). Ugyanakkor a fentebb vázolt megközelítés a korábbi szakirodalmi nézetekhez képest újrapozicionálja a magyar NE-t az NE szemantikai tipológiájában: a magyar NE a tipológiailag külön-külön létező két lehetőséget (univerzális kvantor, illetve indefinit tagadó névmás) egy nyelven belül egyszerre valósítja meg. Elemzésem különböző aspektusait a *Chicago Linguistic Society* 39-ben [7], a *Lingua* folyóiratban [8], illetve egy *Event Structure and the Left Periphery* című, a Springernél megjelent tanulmánykötet egy fejezetében [9] tettem közzé.

Végül egy, főként magyar és angol adatokkal foglalkozó, kvantorokról szóló dolgozatomban, Szabolcsival (1997) vitatkozva amellel érvelek részletesen, hogy a *minden N* típusú univerzális kvantorok ige elé mozgatójának nem funkcionális projekcióbéli (DistP) jegyellenőrzés a mozgatója; javaslatom szerint hagyományos kvantoremelésről van szó, mely (1) az ige (és az azt közvetlenül megelőző fókusz) elé is vihet kvantorkifejezést, illetve a posztverbális mezőben is működhet, és (2) csatolt (adjungált) szerkezetet eredményez. (E kvantoremelés nyíltságának ill. rejtettségeinek válasszhatóságának természete jelenleg vitatott a magyarról szóló szakirodalomban—ezt a kérdést jövőbeni kutatásoknak szükséges majd megnyugtatóan tisztázniuk.) A nem-növekvő módosított

számneves kvantoroknak (pl. *kevesebb mint öt könyv, legfeljebb öt könyv, pontosan öt könyv*) az univerzális kvantorokhoz valamint egymáshoz képest vett hatóköréről Boeckx (2001) munkájára alapozva Szabolcsival ellentétben úgy látom adekvát módon (s egyszersmind nagyobb empirikus lefedettséget eredményezően) magyarázhatónak, ha a fókuszáltság szerepét figyelembe vesszük. Boeckx amellet érvel, hogy kvantált elemeken keresztül nem történhet A-rekonstrukció, pedig az azt mutatom meg, hogy ez áll a vizsgált hatóköri interakciókban is: egy kvantor nem tud A-rekonstrukciót végezni (s így a felszíni pozíciójánál szűkebb hatókört venni) ha A-rekonstrukciója egy fókusz szerepű másik kvantort (pl. monoton csökkenő számneves kvantorok, pl. *kevés N*) keresztezne a szerkezetben. Az így előálló, egységes kép szerint a kvantorok mozgását és hatóköri lehetőségeit nem befolyásolják közvetlenül kvantor- illetve kantorosztály-specifikus jegyellenőrzési mechanizmusok. Az ezt megmutató cikkem az *Empirical Issues in Syntax and Semantics* 5-ben [10] jelent meg.

3. A posztverbális mező szabad összetevősorrendje

A kutatás második nagyobb fázisának fókuszában a magyar posztverbális mező szabad összetevősorrendje állt. Az ige utáni összetevők sorrendjét nagyfokú szabadság jellemzi a magyarban, és—szemben a preverbális mezővel—itt nem különíthetők el szintaktikai pozíciók, melyekben az elemek meghatározott morfoszintaktikai vagy diskurzuszemantikai jellemzőkkel bírnának. É.Kiss (1992, 1994, 2002) elemzése szerint, mely az egyedül kidolgozott elemzés a transzformációs grammatika keretében, a magyar igei kifejezés (VP, melyben a tárgyat és az alanyt is generáljuk) lapos szerkezetű (azaz, nem-konfigurációs természetű). Amint eredeti pályázatomban utaltam rá, ez az elemzés több szempontból is problematikus az MP nyelvelméletének kontextusában. Ebből kiindulva e témában végzett kutatásom a következő főbb kérdések vizsgálatára irányult. (1) (a) A magyar posztverbális tartomány mutatja-e a szakirodalomban korábban leírt ún. nem-konfigurációs nyelvek tulajdonságait (Nichols 1986, Jelinek 1984, Baker 2001)? (1) (b) A szabad szórendiségen túl mik a nem-konfigurációs versus konfigurációs kérdéseinek vizsgálatában jelentőséggel bíró empirikus tények, elsősorban az alany és tárgy közti szintaktikai szimmetriák és aszimmetriák körében? Valóban kivételesen szűk-e az alany-tárgy aszimmetriák köre a magyarban? (2) A nem-konfigurációs VP feltevésére épülő elemzés képes-e magyarázni ezen adatok összességét? (3) Ha a VP a magyarban is hierarchikus, akkor mi az oka a posztverbális szabad felszíni sorrendnek, és e szórendi szabadság miért korlátozódik épp az ige utáni mezőre? Munkahipotézisem, mely szerint a magyarban az ige utáni tartományban ún. scrambling (átrendező) típusú opcionális mozgások fedik el az eredetileg hierarchikus VP-ben helyet foglaló elemek hierarchiaviszonyait, kidolgozható-e úgy, hogy képes legyen magyarázni az (1)-ben megjelölt adatok összességét, s ezáltal megmutassa, hogy a magyar releváns tényei hogyan vezethetők le az MP nyelvelméletében?

A kutatás eredményei a következőképp foglalhatók össze. (1') (a) A magyar posztverbális mező nem osztja az ún. nem-konfigurációs nyelvek egyik fő típusának tulajdonságait sem. (1') (b) A magyar alany-tárgy aszimmetriát mutat az ún. Superiority feltétel tekintetében, a nem-névmási főnévi kifejezések kötése, az főnévi kifejezésekből történő kimozgatás elfogadhatóságában, az ún. monoton csökkenő kvantorok hatókör-értelmezésében, stb., tehát ezen aszimmetriák köre a szakirodalomban leírtaknál jóval tágabb. (2') A (2)-ben megfogalmazott kérdésre nemleges válasz adható. Egyrészt az (1'a)-ban említett eredmény nem várt, ha a magyar VP valóban nem-konfigurációs természetű. Másrészt, a lapos VP elmélet alapján az (1'b)-ben összefoglalt aszimmetriáknak nem volna helyük a magyarban. (3') Elemzésem szerint a magyar igei frázis hierarchikus, melyben az alany a tárgynál feljebb keletkezik, a posztverbális szabad felszíni sorrendet egy választható ún. scrambling mozgás okozza. E szórendi szabadság azért korlátozódik az ige utánra, mert a magyar mondatszerkezet hierarchiájában az ige viszonylag magas pozíciót foglal el (balra és felfele történő fejmozgatás által). Összehasonlító vizsgálatom szerint a magyar scrambling újrendező mozgása szisztematikus különbséget mutat a holland és német típusú scrambling-gel, és a japán/koreai típushoz áll a legközelebb. Mint az alanyt megelőző tárgy vizsgálatából kitűnt, a magyar scrambling transzformáció kimenete bemenetet képez a hatókör-értelmezés, az anafora-kötés és a névmási változó-kötés számára, és épp az utóbbi okán az ún. Gyenge Keresztezést tiltó megszorítás számára

is; ezzel szemben nincs befolyással a nem-névmási főnévi kifejezések kötésére (az ún. C Kötéselv hatására). Sikertült azt is kimutatni, hogy a szakirodalomban tárgyalt alany-tárgy szimmetriák egy része a magyar nyelv független adottságaival áll összefüggésben (pl. az alanyi névmás elhagyhatóságával), egy kisebb része (pl. az idiómák tipológiáját érintő) csak látszólagos, és végül, ami még fontosabb, legnagyobb része épp a scrambling művelet hatására áll elő. A magyar scrambling (ellentétben a német ill. holland típusú scramblinggel, sőt, egyes szakirodalmi források alapján a japán/koreai típusú scramblinggel is) közvetlenül nem korreláltható megváltozott információszerkezeti szerepekkel, azaz az (A) típusú magyarázatnak egy ilyen válfaja kizárt. Az (A) típusú magyarázat morfológiai jegyekkel operáló fajtája pedig csak absztrakt, s egyik interfész szinten sem értelmezhető formális jegy feltételezésével adható. Mivel maga a Scrambling mozgatás választhatóan meg végbe, a (B) típusú magyarázat is kizárható. Összefoglalva, a magyar scrambling jelensége tehát nem értelmezhető megfelelőképpen sem (A), sem (B) típusú magyarázat alapján, s így valódi problémát jelent az MP gazdaságossági hipotézise számára.

Egy olyan átfogó elemzés mellett érveltem, mely szerint a scrambling és a topikalizáció egy és ugyanazon választható mozgatás két megvalósulása: a scrambling posztverbális tartományon belül megy végbe, míg a topikalizáció a preverbális tartományt célozza. A topikalizáció értelmezésbeli következményei abból adódnak, hogy az előrevitt konstituens az (időjeles) propozíción kívülre kerül. Eredményeimet angol nyelvű tanulmányokban publikáltam a *NELS 36* proceedings-kötetében [11], illetve az *Acta Linguistica Hungarica* folyóiratban [12]. Ezeket az eredményeket finomítja tovább az *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* című, idén megjelenő tanulmánykötetben megjelenő cikkem [15] egy alrészze.

E részkutatás eredményeinek jelentőségét a következőkben látom. (i) A munka számos új empirikus tényt hozott felszínre a magyar alany-tárgy szimmetriák és aszimmetriák körében, melyek a magyar nyelv leírásának és elméleti természetű elemzésének alapjául szolgálhatnak a későbbiekben is. (ii) Annak megmutatásával, hogy a magyar szabad szórendiség magvát egy az alaphierarchiát és az abban kódolt eredendő aszimmetriát részben fölülíró mozgatás okozza, szükségtelemmé válik az Univerzális Grammatika fellazítása és egyszersmind bonyolítása (ti. a lapos VP parametrikus megengedése által), mely az Univerzális Grammatikára épülő nyelvelmélet magyarázó erejét gyengítené. (iii) A fent összefoglalt eredmények reményeim szerint a magyart újból a szabad szórendiséggel és a Scrambling jelenségkörével foglalkozó kurrens nemzetközi kutatások látókörébe vonják. E kutatók számára a magyar scrambling beható összehasonlító vizsgálata—különös tekintettel e szórendi választhatóság információszerkezeti semlegességére—fontos elméletformáló erejű adatokkal szolgálhat.

4. Szórendi választhatóság a határozók mondattanában

Az utolsó kutatási fázisban a határozók mondattana állt fókuszban. A különböző határozók ige előtti előfordulásának tanulmányozása során azt vizsgáltam, milyen fő határozóosztályok megkülönböztetésére van szükség, s ezek milyen szabályszerűségek alapján jelenhetnek meg a preverbális tartomány eltérő pozícióiban. A talált eloszlási mintázat három fő határozóosztály megkülönböztetését tette szükségessé. Ezek közül a két „felső” határozóosztály tagjai a mondathierarchia több pozíciójában is előfordulhatnak, melynek eredményeként áll elő a releváns szórendi választhatóság jelenségköre. A szükséges szórendi és jelentéstani empirikus általánosítások felállítása után a következő dilemmával kellett szembenézni. Amennyiben jelentésük alapján a különböző adverbiumok meghatározott szemantikai típusú összetevőket képesek csak módosítani (ld. pl. Haider 2000, Ernst 2002, Frey 2003), akkor vagy a magyarban talált mindhárom nagy határozóosztály egynél több szemantikai típus módosítására képes, vagy pedig a mondat egymásba ágyazódó konstituensei nem feltétlenül felelnek meg minden esetben más-más szemantikai típusnak. A második megoldás potenciális előnye, hogy az egyes adverbiumosztályok szemantikai szelekciós tulajdonságait konstansnak vehetjük; ennek „ára” viszont az, hogy az egymásba ágyazott mondatösszetevők szemantikai típusát viszont nem vehetjük állandónak. E nézet és megfordítottja, ti. hogy a határozók típusa változó, és a mondatösszetevők típusa állandó, módszertani szempontból egyenértékűek; empirikus érvek szóltak azonban a második megközelítés mellett, melyet végül kidolgoztam. Az elemzés tekintetbe vette azt

is, hogy az ige utáni mezőben a határozók szórendje, hasonlóan más posztverbális elemek szórendjéhez, alapvetően szabad, valamint azt az alapvető felismerést is, hogy a határozók és a disztributív monoton növekvő kvantorok (=Kvantorok) eloszlása számos párhuzamot mutat.

A következő feltételezésekből álló javaslatot terjesztettem elő a határozók és Kvantorok mondattani kezelésére, valamint a posztverbális tartomány elemzésére. (i) A magyar mondattanban Kvantoremelésként számon tartott, típus-konfliktus által kiváltott mozgatus azokra a határozókra is alkalmazható, melyek olyan, az értelmezési pozíciójuknál alacsonyabb hierarchikus helyzetben generálódnak, ahol típus-konfliktus miatt nem értelmezhetőek. Ugyanez áll az olyan csak „magas” pozícióban értelmezhető Kvantorokra is, melyek felszíni helyükön még az ige típusemelésével sem értelmezhetőek. (ii) A korábbi munkámban a posztverbális főnévi vonzatokra alkalmazott Scrambling mozgatus a posztverbális mező más elemeire, így az ige utáni határozókra és (nem vonzat szerepű) kvantorkifejezésekre is kiterjeszthető. Amellett érveltem, hogy a határozók és Kvantorok szórendi szabadságának tárgyalt vonatkozásai e két mozgatusi művelettel magyarázhatóak. Az előterjesztett moduláris felfogás szerint a magyar Scrambling és topikalizáció egyazon mozgatusi műveletnek lokális (propozíción belüli), és nem-lokális (propozíción kívülre irányuló) megvalósulásai, melyek különbségei tőlük független tényezőkből adódnak. Megközelítésemben egy a szakirodalom sok helyén feltételezett funkcionális projekciókból összeálló mondatváz helyett a Scrambling/Topikalizáció és az Emelés (Kvantor- ill. Határozó-Emelés) mozgatusainak, illetve a szemantikai interpretációnak jut a fő szerep. A felszínen megjelenő szórendi szabadságot az ezek által meghagyott rugalmasság, egyfajta alulspecifikáltság adja. A határozók különböző bázisgenerálási alternatívái egyformán gazdaságosak, azaz a releváns szórendi változatok opcionálisáról a bevezető (B) típusú magyarázata adható. A Topikalizáció és az Emelés (beleértve a határozók Emelését is) az e mozgatusok nélküli alternatíváktól eltérő interpretációhoz vezet, így e mozgatusok választhatósága a fenti (A) típust valósítja meg. Mindkét mozgatus célpozíciói (a szemantikai feltételek figyelembe vételével) szabadon megválaszthatók, de általában különböző mondatjelentéshez vezetnek (=A). Amikor az elérő célpozíciók nem járnak jelentéskülönbséggel, ez az opcionális (B) típusba tartozik.

Külön tértem ki a határozók által mutatott szórendi opcionális egy speciális esetére, melyben az ún. igemódosítói pozícióba történő „inkorporáció” mozgatusa játssza a fő szerepet. Elfoglalhatja a közvetlenül ige előtti ún. igemódosítói pozíciót egy helyhatározó kifejezés egésze is (pl. *A falhoz vágta a tányért*), de „inkorporálódhat” egy a határozó-kifejezést „helyettesítő” névmási határozó is (pl. *hozzá*), mely utóbbi esetben maga a határozó-kifejezés máshol jelenik meg a mondatban (pl. *Hozzávágta a tányért a falhoz*). A valódi névutós határozó-kifejezéseket tartalmazó mondatok annyiban különböznek a „rag-fejű” határozó-kifejezésektől, hogy esetükben az igemódosító pozícióban álló névmási határozó mellett a mondatban még jelen lévő teljes határozó-kifejezés csak bizonyos, jól meghatározott feltételek teljesülése esetén jelenhet meg. Általában azonban csak a névutós határozó-kifejezés tartalmazta főnévi csoport részeshatározó-ragos alakja állhat az inkorporált névmási határozóval együtt (pl. *Utánafutott Marinak*). A mondattani opcionálisnak ezekről az esetekről a következő elemzést javasoltam. (i) Az igemódosítói pozícióba a szóban forgó helyhatározók teljes PP-ként mozognak minden esetben. (ii) A PP-k bázispozíciója lehet másodlagos predikátum pozíció, de régeni ill. szabad határozó pozíció is. (iii) Az „inkorporált” névmási határozók a mozgatusi PP-lánc egy (jelölt) kiejtési megvalósulásaként (ún. „könnyű-fejű lánc”) állnak elő. E lánc két kiejtett tagjának megvalósulási formáját a konstrukcióban foglalt szintaktikai és morfológiai feltételek szabják meg, mind a helyhatározó-ragos, mind a helyhatározói funkciót betöltő névutós kifejezés esetében, beleértve a P fejnek a PF szinten is megjelenő szintaktikai duplázásának eseteit is (pl. *Mari után is utánafutottak a kutyák*). (iv) A „redukált” fejű lánc esetében (Pl. *Hozzá...a falhoz, Utána...Marinak*) a lánc feje szemantikailag inkorporálódik az igei predikátumba. Összefoglalva, az e konstrukciótípusban tapasztalt választhatóságok nem szorosan véve szintaktikai természetűek: nem egy mozgatusi művelet fakultatívításából, vagy az igemódosítói pozícióban történő bázisgenerálás és mozgatus közötti alaternációból, hanem egy adott mozgatus által létrehozott másolatokból álló lánc PF-megvalósulását érintő választhatóságból adódnak, úgy, hogy az egyes PF-variánsokat előidéző törlési minták egyike sem gazdaságosabb a másikkal (azaz (B) típusú magyarázat adható).

Eredményeimet egy magyar nyelvű festschriftben [13], egy a Mouton de Gruyternél megjelenés előtt álló tanulmánykötet egy cikkében [14] jelentettem meg, illetve a *Néprajz és Nyelvtudomány* c. periodika soron következő számában (*A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei*) [15] áll megjelenés előtt. Előkészületben van egy az *Approaches to Hungarian 11* c. tanulmánykötetbe benyújtandó cikk [16] is.

5. Véggözetkeztetés

A fentiekben természetesen csak a javasolt elemzések és magyarázatok fő gondolatmenetét foglaltam össze, nem említve itt számos kisebb-nagyobb nyitott kérdést, illetve finomításra szoruló részletet. Összefoglalva, kutatásaim megmutatták, hogy egy kivételtől eltekintve a magyar nyelv mindegyik itt vizsgált szórendi opcionálisára adható olyan elemzés a minimalista modell keretében, mely a bevezetőben említett (A) illetve (B) magyarázattípusok egyikét valósítja meg, s így összhangban áll a minimalista elmélet központi, a szintaktikai levezetés gazdaságosságát tételező hipotézisével. A posztverbális tartomány-béli szabad szórendiséget előidéző Scrambling mozgató a vizsgált jelenségek körében az egyedüli valóban opcionális művelet, mely ekként tényleges kihívást jelent a minimalista program gazdaságossági hipotézise számára.

6. Egyéb, a posztdoktori pályázat témájához kapcsolódó kutatási munkák

Megjegyzem még, hogy a posztdoktori kutatási programhoz lazábban kapcsolódik néhány további munkám, melyeket a posztdoktori ösztöndíj három éve alatt végeztem. [17] a skandináv nyelvekben előforduló opcionális (de bizonyos szintaktika megszorításokhoz kötött) tárgyi mozgatóról szól, és a magyar ige utáni szabad összetevősorrend feldolgozásához képez előtanulmányt.

A többszörös kérdések elemzése során került további témaként a vizsgálódás körébe egy, legalábbis a felszínen hasonlóságokat mutató konstrukciótípus, melynek viszonylag szegényes a nemzetközi szakirodalma. Több helyütt modális egzisztenciális konstrukció néven írnak róla, s a magyarban olyan mondatok tartoznak ide, mint pl. *Van kinek mit adnom*. E konstrukció tanulmányozása, különösképp a többszörös kérdőszó előrevitelével (TKE) való összevetésben, sokat elárulhat a magyar többszörös kérdések szerkezetéről és a kérdő kifejezések jelentéséről is. Elsődlegesen a megjelenő kérdő kifejezések szerkezeti pozícióját vizsgáltam, valamint a konstrukció többértelműségének magyarázatát kerestem. E témában decemberben meghívott előadóként *Movement and reconstruction in the Hungarian modal Existential Wh-Construction* címmel tartottam előadást a *Syntax, Semantics and Phonology of the Left Periphery* elnevezésű holland–magyar projektum workshopjának keretében Leidenben, Hollandiában. Újabb eredményeimet a *7th International Conference on the Structure of Hungarian* konferencián adtam elő.

7. Egyéb kutatási eredmények

[18] és [19] általános, a minimalista modell szerkezetépítési mechanizmusának tárgyában tesznek javaslatot az ún. fej-mozgató (pl. igemozgató), illetve a kötött inflexiós morfémák által projektált funkcionális frázisok kezelésére. [20] a fejmozgató és a fázis-kiterjesztés közötti korrelációt magyarázza meg. [21] az angol alanyi kérdések szintaxisának nyújtja új elemzését a fáziselmélet legújabb fejleményei alapján. [22] az alanyi főnévi csoportok „sziget” státuszát érintő variációt magyarázza derivációs minimalista keretben. Végül [23] a szerkezetépítésnek egy tisztán derivációs modelljét vázolja fel.

Budapest, 2008. február 29.

Surányi Balázs
posztdoktori ösztöndíjas

A D-048454 számú posztdoktori pályázat szakmai zárójelentésének melléklete

Posztdoktori ösztöndíjas:
Surányi Balázs

Publikációk 2004. október–2007. december

- [1]* Triggering *wh*-fronting.
In: *Approaches to Hungarian Vol. 9*. Christopher J. Pinón és Péter Siptár (eds.) Budapest: Akadémiai. 231-259. (2005)
- [2] Movement and choice functions: on the syntax/semantics interface of answerhood conditions.
In: *Proceedings of the ESSLLI Workshop on the Syntax, Semantics and Pragmatics of Questions*. Comorovski, Iliana and Manfred Krifka (eds.) Nancy: ESSLLI. 24-31. (2004)
- [3]* Mechanisms of *wh*-saturation and interpretation in multiple *wh*-movement.
In: *Wh-movement: Moving On*. Lisa Cheng and Norbert Corver (eds.) Cambridge, Mass.: MIT Press. 289–318. (2006)
- [4] Multiple movements in multiple questions and pair list answers.
In: *The GLOW Newsletter. Spring 2005*. Adger, David and Peter Svenonius (eds.) 112-113. (2005)
- [5]* Multiple foci and discourse-configurationality.
In: *Language and Language Processing*. (Proceedings of the 38th Linguistics Colloquium.) Paweł Karnowski and Imre Szigetzi (eds.) Frankfurt: Peter Lang. 95–105. (2006)
- [6]* Focus structure and the interpretation of multiple questions.
In: *On Information Structure, Meaning and Form*. Kerstin Schwabe and Susanne Winkler (eds.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 229-253. (2007)
- [7] Hungarian NC: a universal quantifier / indefinite ambiguity account.
In: *Chicago Linguistic Society 39*. University of Chicago, IL: Chicago Linguistic Society. 559-577. (2005)
- [8] Quantification and focus in Negative Concord.
Lingua 116.3: 272–313. (2006)
- [9] Predicates, negative quantifiers and focus: Specificity and Quantificationality of *n*-words.
In: *Event Structure and the Left Periphery*. Katalin É. Kiss (ed.) (Series: *Studies in Natural Language and Linguistic Theory*.) Dordrecht: Springer. 255–286. (2006)
- [10] Differential Quantifier Scope: Q-Raising versus Q-Feature Checking.
In: *Empirical Issues in Syntax and Semantics 5*. Olivier Bonami and Patricia Cabredo Hofherr (eds.) 215–240. (2004)

- [11]* Hungarian as a Japanese-type scrambling language.
In: *NELS 36: Proceedings of the 36th annual meeting of the North East Linguistics Society*. Vol. 2. Chris Davis, Amy Rose Deal and Youri Zabbal (eds.) UMass, Amherst: GLSA. 561–574. (2006)
- [12]* Scrambling in Hungarian.
Acta Linguistica Hungarica 53(4): 393–432. (2006)
- [13]* PP-hasadás és láncredukció.
In: *KB 120. A Titkos Kötet. Nyelvészeti Tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósi András Tiszteletére*. Kálmán László (szerk.) Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet/Tinta Kiadó. 277–296. (2006)
- [14]* Locative adverbial incorporation in Hungarian.
In: *Adverbs and adverbial adjuncts at the interfaces*. É. Kiss, Katalin (ed.) (*Interface Explorations* series, series editor: Alexiadou, Artemis) Berlin/New York: Mouton de Gruyter. (megj. előtt)
- [15]* Határozók és kvantorok a magyar mondat szerkezetben. A magyar „rugalmas” szórend.
In: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VIII*. Maleczki, Márta és Németh T., Enikő (szerk.) Szeged: SZTE. (megj. előtt)
- [16]* PP-split and chain reduction. In: *Approaches to Hungarian 11*. Budapest: Akadémiai. (megj. előtt)
- [17] Object Shift and linearization at the PF interface.
Theoretical Linguistics 31 (1-2): 199-213. (2005)

Az ösztöndíjas időszak alatt készült egyéb, a projektumhoz nem kapcsolódó publikációk:

- [18] Head movement *qua* root merger.
The Even Yearbook 6. Budapest: ELTE. 167-183. (2005)
- [19]* Head movement and reprojection.
In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica. Tomus XXVI*. Budapest: ELTE. 313-342. (2005)
- [20]* On Phase Extension and head movement.
Theoretical Linguistics 33(1): 121-132. (2007)
- [21] Vacuous movements in subject questions.
In: Rasulić, Katarina and Ivana Trbojević (eds.) *English Language and Literature Studies: Interfaces and Integrations. ELLSII75 Proceedings. Vol. I*. Belgrade: University of Belgrade. 145-158. (with Andrea Márkus) (2006)
- [22]* Subject islands: Cyclicity of derivation and “weak” phases.
In: *Proceedings of the XXXII Incontro di Grammatica Generativa*. M.Cecilia Picchi and Alan Pona (eds.) Alessandria: Edizioni dell’Orso. 178–201. (2007)
- [23]* Towards a purely derivational approach to syntax.
The Even Yearbook 2006. Budapest: ELTE. 1–25. (2006)

Előadások listája 2004. október–2007. december

- [1] Movement and reconstruction in the Hungarian modal Existential Wh-Construction. *3rd Workshop of the Dutch–Hungarian Syntax, Semantics and Phonology of the Left Periphery* Project Group. Leiden, Holland. 1 December 2004. [meghívott konferenciaelőadás]
- [2] On Vacuous Subject Movement. *English Language and Literature Studies: Interfaces and Integration*. Belgrade, 10–12 December. (Márkus Andreával)
- [3] Indefinite wh-pronouns and the modal existential wh-construction in Hungarian. *7th International Conference on the Structure of Hungarian*, Veszprém
- [4] Subjects and T-to-C: Adjacency in feature checking. *The First International Conference on the Linguistics of Contemporary English (ICLCE 2005)*, Edinburgh (Scotland) (Márkus Andreával)
- [5] Reprojection and the (Non)-Identity of Copies in Head Movement. *Sounds of Silence* konferencia, Tilburg (Hollandia)
- [6] Hungarian as a Japanese-type scrambling language. *NELS 36*, University of Massachusetts, Amherst (USA)
- [7] Multiple movements in multiple questions and pair list answers. *GLOW 28*. Geneva (Switzerland) (alternate speaker)
- [8] On the syntax-semantics interface of PL/SP interpretation. *Mediterranean Syntax Meeting. Workshop on Interfaces*. Rhodes (Görögország) [elfogadott absztrakt, lemondott előadás]
- [9] Configurationality in Hungarian: a case for scrambling. *New York University (NYU)*, New York (USA) [meghívott előadóként]
- [10] Subject questions and the C-T phase. *The City University of New York (CUNY)*, New York (USA) [meghívott előadóként]
- [11] First Merge and projection in a derivational approach. *Workshop on Morphology Syntax and Information Structure*, Lund (Svédország) [meghívott előadóként]
- [12] Subject questions in English: Phases and derivational order. *HUSSE 8* (8th Conference of the Hungarian Society for the Study of English), Szeged
- [13] Subject islands: Cyclicity and weak phases. *Incontro di Grammatica Generativa 33 (IGG33)*, Bologna (Olaszország)
- [14] PP-split and chain reduction. *International Conference on the Structure of Hungarian 8*, New York (USA)

- [15] Subject Islands in English and Strict Cyclicity of Derivation.
The Second International Conference on the Linguistics of Contemporary English (ICLCE 2007), Toulouse (Franciaország)
- [16] *Wh*-subjects in English.
Eszterházy Károly Főiskola, Angol Tszk., Eger [meghívott előadóként]
- [17] Adposition, verbal prefix, case suffix: A phrasal movement account based on phase-by-phase chain reduction.
International Conference on Prepositions: Position, meaning, function, and related categories across languages. University of Caen Basse-Normandie (Franciaország) [elfogadott absztrakt, lemondott előadás]
- [18] Subject Islands: Cyclicity of Derivation and Intermediate Movement to Edges.
NELS 38, University of Ottawa (Kanada)
- [19] Keveredés és Lapulás: A magyar ige utáni tartomány (nem-)konfigurációsságának két új megközelítése.
A Mai Magyar Nyelv Leírásának Újabb Módszerei 7, Szeged [elfogadott absztrakt, lemondott előadás]

2008:

- [20] Helyhatározói igekötő inkorporáció. *MTA Nyelvtudományi Intézet.*

Tervezett előadás:

- [21] Szintaktikai konfiguráció és értelmezés a magyar bal periférián.
A Magyar Nyelvészeti Kutatások Újabb Eredményei. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár (2008. május)

A posztdoktori kutatáshoz kapcsolódó oktatási tevékenység (külön díjazás nélkül)

2004. őszi félév

Readings in Minimalism (MA és PhD kurzus)

ELTE BTK Angol Nyelv és Irodalom Szak, Angol Nyelvészet Tszk.

2006. tavaszi félév

A határozók szintaxisa (Bartos Hubával közösen) (MA és PhD kurzus)

ELTE BTK Elméleti Nyelvészet Szak

MA szakdolgozati témavezetői tevékenység:

Bánki Máté, *ELTE BTK Angol Nyelv és Irodalom Szak*

Kusnerik Erika, *ELTE BTK Angol Nyelv és Irodalom Szak*

Márkus Andrea, *ELTE BTK Angol Nyelv és Irodalom Szak*

Egyéb szakmai tevékenység, elismerés

Lektori tevékenység:

Natural Language and Linguistic Theory (2 cikk)

Canadian Journal of Linguistics (1 kézirat + az újra benyújtott cikk)

Theoretical Linguistics (1 cikk)

Molnar, V. and S. Winker (eds.) *Architecture of Focus*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
(2 fejezet)

Konferencia absztrakt bíráló bizottsági tagság:

International Conference on the Structure of Hungarian 8, New York, USA

PhD opponensi tevékenység:

Gáspár Miklós, *ELTE Angol Nyelvészeti Doktori Program.*

Díj:

MTA Ifjúsági Díj (2007)